

УДК 027(477):025.17:930.25

В'ячеслав Кудлай,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6289-5645>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,

завідувач кафедри інформаційної діяльності,

Маріупольський державний університет (м. Київ, Україна)

вул. Преображенська, 6, 03037, Київ, Україна

e-mail: v.kudlay@mu.edu.ua

Публічні бібліотеки України як центри культурної пам'яті та збереження видань в умовах військових загроз

Цитування: Кудлай В. Публічні бібліотеки України як центри культурної пам'яті та збереження видань в умовах військових загроз. *Бібліотечний вісник*. 2025. № 3. С. 16–29.

Мета статті провести порівняльний аналіз офіційної статистики діяльності публічних бібліотек за 2021–2023 рр., з'ясувати масштаби впливу воєнних загроз на їхню роботу, а також окреслити можливі сценарії подальшого розвитку в кризових умовах. **Методологічною основою** дослідження є комплексний підхід, що включає системний, аналітико-прогностичний та порівняльний методи. Використано результати контент-аналізу офіційної статистики за 2021–2023 рр., оприлюдненої на порталі «Бібліотечному фахівцю», а також аналіз наукових публікацій, котрі висвітлюють роль бібліотек в умовах кризових ситуацій. **Наукова новизна** дослідження полягає у розширеному висвітленні ролі публічних бібліотек як осередків культурної пам'яті, простору соціальної взаємодії та документального захисту національної спадщини. Запропоновано практичні підходи до модернізації бібліотечної діяльності, адаптації до умов воєнного стану та інтеграції інноваційних цифрових сервісів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері бібліотечно-інформаційної діяльності, а також для розроблення практичних рекомендацій щодо посилення стійкості бібліотек у кризових умовах. Визначено ключові напрями розвитку бібліотек у контексті інформаційної безпеки, цифровізації фондів та забезпечення комунікаційної підтримки громад у період соціальних потрясінь. **Висновки.** Попри виклики воєнного часу, публічні бібліотеки України демонструють високу адаптивність та здатність виконувати культурно-просвітницьку місію. Вони перетворюються на центри підтримки громад, інформаційної безпеки та соціальної згуртованості. За належної державної підтримки та стратегічного підходу бібліотеки можуть істотно зміцнити свій потенціал як важливі інституції збереження історичних ресурсів та формування національної ідентичності.

К л ю ч о в і с л о в а: публічні бібліотеки, культурна пам'ять, воєнні загрози, інновації, інформаційна безпека, документні фонди, цифровізація, Україна.

Актуальність теми дослідження. Публічні бібліотеки України останніми роками опинилися у фокусі глибоких суспільно-політичних трансформацій і водночас зазнали впливу надзвичайних ризиків, пов'язаних із повномасштабною російською агресією, що почалася 2022 р. У зв'язку з цим особливого значення набуває аналіз їхнього стану, порівняння ключових показників до та після початку активної фази війни, а також визначення потенційних напрямів розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. У статті використано офіційні статистичні дані «Бібліотечна Україна в цифрах (2021–2022 рр.)», підготовлені Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого [2] та розміщені на порталі «Бібліотечному фахівцю», а також форму № 6-НК за 2023 р., доступну там само [10] з урахуванням 10 таблиць, що містять регіональну інформацію щодо бібліотечної мережі, її матеріально-технічного стану, фінансування, кадрового забезпечення тощо.

Аналіз наукових розвідок і публікацій, присвячених сучасному розвитку публічних бібліотек України, переконує, що дослідники з різних ракурсів розглядають роль бібліотек у збереженні культурної й історичної пам'яті, інноваційну складову їхньої діяльності, а також нові виклики, зумовлені як загальними процесами цифровізації, так і драматичними реаліями військового стану. Автори наголошують на потребі оновлення концепцій бібліотечного обслуговування та модернізації ресурсів і сервісів, аби публічні бібліотеки могли повною мірою реалізувати місію відкритих соціальних, культурних та інформаційних осередків.

У дослідженні Т. Новальської та Н. Бойчук [7] простежено, як бібліотеки можуть слугувати одним зі стрижневих чинників формування національної пам'яті й ідентичності. Авторки акцентують увагу на тому, що фонди публічних бібліотек, зокрема регіональні краєзнавчі збірки і колекції усної історії, сприяють глибшому розумінню історичних процесів і стимулюють появу нових підходів до вивчення та переосмислення минулого. Критично важливим у цьому контексті є розроблення належних методичних засад для опрацювання історичних документів, створення цифрових баз даних і, особливо, ініціатив, пов'язаних із воєнними подіями, щоб належно зберегти архівні свідчення та культуру пам'яті для майбутніх поколінь.

На напрямках інноваційної діяльності бібліотек у ширшому сенсі зосереджуються у спільній публікації О. Воскобойнікова-Гузева й А. Бровкін [4]. Дослідники пропонують концептуальний підхід до стратегічного планування, враховуючи сучасні виклики: мінливість користувацьких потреб, дефіцит ресурсів і зростання ролі інформаційних технологій. У контексті таких перетворень автори вбачають ключову роль менеджменту інновацій, який має базуватися на аналізі середовища й оцінці тенденцій технологічного розвитку. Вони наголошують, що впровадження електронних ресурсів,

віддалених форм обслуговування й інтерактивної комунікації зі спільнотою є запорукою виходу бібліотек на новий рівень функціонування.

З огляду на регіональний аспект, варто виокремити працю В. Добровольської та Т. Сидоренко «Культурні практики публічних бібліотек півдня України в контексті динаміки соціокультурного поступу регіону» [5]. Авторки досліджують, як інноваційні соціокультурні проекти бібліотек сприяють загальному розвитку культурного простору області. Вони показують, що культурні практики бібліотек посилюють не тільки доступність інформації, а й підтримують зацікавлення локальною історією, традиціями, сучасним мистецтвом. Практика співпраці з місцевими громадами, архівними й музейними інституціями генерує нові культурні ефекти: урізноманітнює дозвілля, просуває краєзнавчі ініціативи, активізує волонтерські рухи. Це водночас спирається й на потужні інформаційні ресурси бібліотек, адже саме публічні книгозбірні стають місцем зустрічей, публічних діалогів, виставок і навчальних заходів.

Сучасні виміри інформаційних ресурсів публічних бібліотек перебувають у фокусі праці Є. Чумака [11]. Автор пропонує поглянути на бібліотечні ресурси через призму їхньої цифрової трансформації. Згідно з його висновками, еволюція розгорталася в кілька етапів: від традиційних паперових зібрань до інноваційних електронних каталогів, баз даних та повнотекстових бібліотек. Третій етап – це поява мультимедійного контенту, віртуальних проєктів і онлайн-присутності у відеохостингах і соціальних мережах. Є. Чумак наголошує, що новітні формати (аудіо, відео, інтерактивні презентації) значно розширюють аудиторію бібліотек. Важливо, що автор визначає електронні інформаційні ресурси як складний комплекс, який передбачає і створення власних електронних видань, і оцифрування регіональної спадщини, і ведення корпоративних репозитаріїв.

Особливе значення дослідження сучасного стану публічних бібліотек набуває з огляду на ситуацію війни, коли багато книгозбірень зазнають прямих руйнувань, втрат фондів або працюють в евакуації. У статті Л. Кузнецової «Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики» увагу зосереджено на аналізі пошкоджень і фактичному знищенні частини бібліотечної інфраструктури, зокрема на сході й півдні країни [6]. Авторка наводить приклади повного знищення будівель, що призводить до втрати цінних фондів, а також труднощів у волонтерській і просвітницькій діяльності колективів, які були змушені евакуюватися. Крім того, Л. Кузнецова акцентує на необхідності уже тепер формулювати стратегії відновлення бібліотек, консолідувати зусилля держави, міжнародних організацій і професійної спільноти з метою зберегти бібліотечний потенціал як важливий елемент національної культурної спадщини.

Близьку до цієї проблематики тематику розкриває І. Бурміс у дослідженні «Публічні бібліотеки об'єднаних територіальних громад Одещини в умовах

воєнного стану: особливості діяльності» [3]. Авторка характеризує поточний стан справ у регіоні, звертаючи увагу на складне поєднання економічних і безпекових викликів, які впливають на функціонування бібліотек Одещини. Практика демонструє, що в багатьох об'єднаних громадах бібліотечні працівники почали займатися волонтерством, культурно-психологічною підтримкою населення, організацією онлайн-зустрічей, тоді як фінансова підтримка часто є недостатньою. Натомість саме активна комунікація з місцевою владою та ініціативами громадськості дозволяє уможливити позитивні зрушення. Це дослідження також увиразнює, що бібліотеки переформатовують свою роботу в напрямі мультифункціональних хабів, котрі можуть надавати послуги не лише інформаційно-довідкового характеру, а й виступати центрами для неформальної освіти, гуманітарної допомоги чи збору історичних свідчень воєнного часу.

Важливим аспектом є також розгляд стратегічної функції публічних бібліотек у консолідації регіонів і забезпеченні комунікаційних процесів. У статті В. Пальчук продемонстровано, що на тлі реформ децентралізації та посилення місцевого самоврядування бібліотеки здатні стати каналами поширення важливої суспільної інформації, формуючи довіру між владою та громадськістю [8]. Авторка вказує на досвід створення в бібліотеках локальних інформаційних центрів, які пропонують громадянам доступ до правової та адміністративної інформації, консультацій тощо. Це не лише посилює вплив бібліотек у діалозі влади й суспільства, а й сприяє формуванню єдиного інформаційно-комунікаційного простору громад.

Щодо аспекту формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища варто згадати працю К. Бережної [1]. Авторка пропонує враховувати емоційний дизайн приміщень, ергономічні та поведінкові особливості читачів, а також упроваджувати гнучкі зони для комунікації, індивідуальної та групової діяльності, забезпечуючи інклюзивність і широкі сервісні можливості. Задум полягає в тому, щоб бібліотека стала не просто пунктом видачі книжок, а багатофункціональним суспільним майданчиком, де можна відчувати себе невимушено, розвивати власні ініціативи й співтворити культурний простір.

Отже, сукупність наукових публікацій свідчить про зростання дослідницького інтересу до ролі бібліотек як мультифункціональних, відкритих та інноваційних осередків. Як видно, під час війни особливої актуальності набули праці, які фіксують збитки та втрати бібліотечної інфраструктури, а також показують стратегії пристосування і відновлення. Натомість низка праць висвітлює теоретико-прикладні аспекти: управління інноваціями, цифровізація, культурні практики, стратегічні комунікації. Системний огляд усіх цих досліджень демонструє потужний потенціал бібліотек у різних царинах суспільства – освітній, культурній, інформаційно-

комунікаційній, а їх адаптивність і готовність до змін набувають особливої цінності у складні періоди історії.

Мета статті – провести порівняльний аналіз офіційної статистики діяльності публічних бібліотек за 2021–2023 рр., з’ясувати масштаби впливу воєнних загроз на їхню роботу, а також окреслити можливі сценарії подальшого розвитку в кризових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи питання діяльності публічних бібліотек України за останні роки, неможливо оминати вплив військової агресії Російської Федерації, яка з лютого 2022 р. спричинила значні зміни не лише в гуманітарному секторі, а й у загальному стані інфраструктури, фінансування і відвідуваності бібліотек. Для отримання детальнішої картини необхідно спочатку з’ясувати, якою була мережа бібліотек до початку повномасштабних бойових дій, а також зрозуміти, як війна загострила вже існуючі проблеми й породила нові виклики. Публічні бібліотеки завжди відігравали важливу роль у формуванні культурної пам’яті народу, адже забезпечували доступність книжкових фондів, можливість навчання та збереження місцевих історичних матеріалів і документів. Ця роль особливо посилилася під час воєнних загроз, коли виникла потреба додатково створювати безпечні умови для фізичного збереження видань, документів, архівних матеріалів і надавати мешканцям спільнот широкий спектр освітніх та комунікаційних послуг.

У 2021 р., згідно з даними зведених форм звітності [2], мережа публічних бібліотек у сфері впливу Міністерства культури та інформаційної політики (МКІП – до 2024, нині – Міністерство культури та стратегічної комунікації або МКСК) України налічувала понад 12 тис. закладів, з яких близько 80–85% розташовувалися в сільській місцевості. На початок 2022 р., за статистичним збірником «Бібліотечна Україна в цифрах (2021–2022 рр.)», підтверджено тенденцію до невеликого, проте сталого зменшення кількості бібліотек. Це пояснюється як процесом децентралізації (утворення об’єднаних територіальних громад і відповідно реорганізації мережі), так і загальними труднощами у фінансуванні. Але все ж станом на 2022 р. система в цілому зберігала досить розгалужену структуру, особливо помітну в західних і центральних областях України.

У 2023 р., згідно з офіційними статистичними даними, опублікованими на порталі «Бібліотечному фахівцю» [10], кількість публічних бібліотек, що звітували, знизилася до приблизно 11,7 тис. Основне скорочення відбулося в прифронтових регіонах, тобто в Донецькій, Луганській, Запорізькій, Харківській і частково Херсонській областях, де низка закладів просто припинили діяльність або фізично були зруйновані. Подібні втрати призвели до виникнення територій, на яких бібліотеки практично не функціонують, або ж працюють в евакуаційному режимі й не можуть подавати дані

повноцінно. Це не лише руйнує інфраструктуру культури, а й суттєво ускладнює доступ до інформації для місцевих громад, багато з яких попри всі труднощі залишаються на своїх територіях. Незважаючи на ці втрати, у відносно спокійних регіонах – у західних, центральних чи північних областях (окрім Чернігівської та Сумської, що також межують із зоною активних бойових дій) – бібліотеки продовжують роботу, іноді розширюють свої функції, адже стають осередками волонтерства, місцями збору допомоги для військових і переселенців, центрами культурно-освітніх зустрічей. Роботу цим закладам нерідко доводиться підлаштовувати під реалії повітряної тривоги, облаштовувати укриття або переміщувати фонди в нижні поверхи й підвали, щоб уникнути втрат. Отже, водночас посилюється функція безпечного простору: мешканці громад у критичних ситуаціях можуть знайти тимчасовий прихисток у бібліотеках, де облаштовані зони для дітей або робочі місця з інтернет-доступом. Попри це, в сільських громадах, віддалених від зони бойових дій, бібліотеки нерідко залишаються єдиними публічними просторами для місцевих мешканців. Там вони виконують роль і культурних осередків, і своєрідних «хабів» суспільної комунікації, і притулків для громад, які приймають внутрішньо переміщених осіб.

Щоб оцінити масштаби змін за період 2021-2023 років, доцільно розглянути показники з офіційних джерел у стислому вигляді. Для ілюстрації наведемо низку компаративних таблиць. У табл. 1 подано дані про кількість бібліотек у різні роки і приблизний відсоток закритих чи недіючих закладів у прифронтових регіонах [2; 10].

Таблиця 1.

**Динаміка кількості публічних бібліотек
у 2021–2023 рр.**

Рік	Сфера МКІП	У сільській місцевості	Недіючі / втрачені (прифронтові)
2021	12 100	понад 10 000	не зафіксовано масштабних втрат
2022	11 819	бл. 10 700	перші закриття через бойові дії
2023	11 756	9800–10 000	різке збільшення недіючих

Як бачимо, на початку 2023 р. мережа все ще залишається доволі розгалуженою, але число недіючих (або таких, що не змогли прозвітувати) зростає. На відміну від попереднього часу, коли бібліотекам уже загрожували реформи й нестача фінансування, теперішні обставини спричинені не лише економічними факторами, а й безпековою ситуацією та фізичними

руйнуваннями. Разом із тим в областях, де відносно спокійно, бібліотеки намагаються підтримувати належний стан приміщень, забезпечувати зв'язок, комп'ютерну інфраструктуру й навіть надавати цифрові послуги.

Другим важливим параметром, що свідчить про затребуваність бібліотек, є кількість користувачів та відвідувань. Якщо ще у 2021 р. вони обслуговували загалом близько 11 млн користувачів, то у 2022-му показник упав до 8–8,5 млн [2], а за статистикою 2023 р., зафіксовано 7,7 млн фізично зареєстрованих користувачів. Одночасно значно зросла кількість онлайн-звернень: у загальній сумі 2023 р. налічують понад 33 млн переглядів сторінок сайтів та блогів бібліотек, що свідчить про певне поживлення дистанційних послуг [2; 10].

Таблиця 2.

**Користувачі публічних бібліотек
у 2021–2023 рр.**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Орієнтовна кількість зареєстрованих читачів	понад 11 млн	бл. 8,4 млн	7,7 млн
Віртуальні користувачі	2,5–3 млн	3,2 млн	4,6 млн

З огляду на ці цифри, можна припустити, що в найближчому майбутньому частка онлайн-контактів і далі збільшуватиметься, особливо в тих регіонах, де ведуться бойові дії чи спостерігається загроза ракетних обстрілів. Бібліотеки, які мають кращу технічну базу й підготовлених фахівців, уже пропонують цифрові каталоги, електронні картотеки, доступ до електронних ресурсів і проводять дистанційні заходи з медіаграмотності, культурно-просвітницької діяльності тощо. Це істотно розширює аудиторію, але одночасно вимагає додаткових витрат на програмне забезпечення, техніку, навчання персоналу.

Фінансовий аспект залишається одним із найпроблемніших. Якщо порівняти 2021 і 2022 рр., то можна говорити про приблизно 4,0–4,2 млрд грн видатків на підтримку системи публічних бібліотек [2]. У 2023 р. загальний обсяг видатків знову був близько 4,0 млрд грн, однак у реальному вимірі (з урахуванням інфляції та зростання вартості енергоносіїв) його купівельна спроможність помітно зменшилася [10]. При цьому деякі кошти, що раніше виділялися на капітальні ремонти й зміцнення матеріально-технічної бази, нині нерідко перенаправляються на більш нагальні потреби. Зокрема, у прифронтових регіонах кошти можуть спрямовуватися на ремонт приміщень, що постраждали від обстрілів, і забезпечення найпростішої безпеки фондів. Виникає протиріччя: саме тоді, коли бібліотеки найбільше потребують модернізації, щоб задовольняти змінні вимоги населення (онлайн-сервіси, електронні читальні зали, дистанційні довідкові послуги),

вони стикаються з обмеженими ресурсами та проблемами з виплатою заробітних плат через постійні скорочення фінансування.

Таблиця 3.

**Основні фінансові показники
для публічних бібліотек у 2021–2023 рр. [2; 10]**

Показник	2021	2022	2023
Загальний обсяг видатків, млрд грн	4,0–4,2	4,1	4,0
Частка капітальних видатків, млрд грн	0,3–0,4	0,25	0,2
Власні надходження, млн грн	до 200	180–190	155,8
Частка коштів на модернізацію, %	до 10–12	8–9	5–7

Кадровий склад також переживає неабиякі випробування. У війні гинуть і зазнають поранень цивільні та військові, серед яких – бібліотечні фахівці, котрі можуть бути мобілізовані або залучені до волонтерського руху, що призводить до кадрового виснаження. Кількість штатних працівників, за останніми даними, становить близько 26,8 тис., з них понад 25% працюють на неповному навантаженні. Досить велика частка фахівців або евакуювалася, або звільнилася через скорочення, або ж тимчасово не виконує обов'язків. Водночас залишилися такі складнощі, як нестача спеціалістів, котрі володіють сучасними інформаційними технологіями. Це може негативно позначитися на якості й кількості культурно-освітніх заходів, що їх організують публічні бібліотеки. Проте в багатьох регіонах ініціативність колективів залишається високою: проводяться тренінги, всеукраїнські і регіональні конференції (частково онлайн), розгортаються курси з цифрової грамотності для відвідувачів, започатковуються програми, спрямовані на психологічну адаптацію ВПО. Чимало бібліотекарів проходять додаткові навчання, беруть участь у грантових програмах, підвищують кваліфікацію в напрямі цифрової грамотності. Це дає певну надію на подальшу трансформацію бібліотек у більш технологізовані заклади, здатні надавати громадам не лише традиційні книжкові послуги, а й низку сучасних сервісів – від доступу до е-урядування до інформаційно-консультативної підтримки.

Особливої уваги заслуговує питання збереження культурної пам'яті. За офіційною статистикою, бібліотечний фонд у 2021 р. оцінювався в 180–190 млн примірників, у тому числі книги, періодичні видання, аудіовізуальні та електронні матеріали [2]. У 2023 р. показники фондів у середньому залишаються в межах 157–180 млн, хоч і є побоювання, що частина видань могла бути втрачена на окупованих або пошкоджених територіях [10]. Водночас ініціативи з оцифрування різних документів (стародруків, газет, регіональних історичних матеріалів) набули помітного поширення. Цьому значною мірою допомагають і міжнародні організації, котрі надають

обладнання та консультативну підтримку. Саме тому, навіть у складних умовах війни, деякі бібліотеки знаходять можливість збільшувати власні електронні каталоги й бази даних, формувати цифрові архіви, у яких зберігаються раритетні видання, що мають важливе історичне значення.

Публічні бібліотеки в багатьох регіонах долучаються до волонтерської й гуманітарної діяльності. Вони є майданчиками для збирання допомоги, організації культурних заходів для вимушених переселенців, проведення психологічних тренінгів, зустрічей із громадськими активістами. Для прикладу, у західних регіонах, куди перемістилася частина населення із зони бойових дій, бібліотеки часто ставали осередками не лише традиційної бібліотечної роботи, а й просвітницьких програм з інтеграції внутрішньо переміщених осіб, навчання цифровим навичкам і надання консультацій щодо соціальних послуг. Це зумовлює посилення комунікаційної функції бібліотек і розширення діапазону їх діяльності.

Останніми роками українські публічні бібліотеки продовжили демонструвати швидке пристосування до нових, надзвичайно складних реалій. Як засвідчує польовий досвід у багатьох регіонах України (згідно з дайджестом, опублікованим у 2023 р.), книгозбірні переформатовувалися на багатофункціональні простори громадської підтримки, волонтерства та культурної взаємодії [9]. З одного боку, вони надавали традиційні послуги – видавали книжки, забезпечували інтернет-доступ, обслуговували користувачів. З іншого – без перебільшення перетворилися на осередки безпеки й допомоги людям, що втратили домівки або опинилися у кризових обставинах.

Особливо складною лишається ситуація для бібліотек, які свого часу вже переживали окупацію та вимушену евакуацію після 2014 р. Це стосується закладів з Криму, а також із Донецької й Луганської областей. Тоді, на початку російської агресії, вони вимушено перереєстровувалися й розпочинали роботу на підконтрольній Україні території. Однак із початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р. їм довелося знову поспіхом евакуюватися, рятуючи найцінніше: рідкісні видання, архіви, цифрові бази даних. Керівники та працівники таких книгозбірень свідчать, що евакуаційні маршрути проходили в умовах загрози обстрілів та відсутності сталого транспорту. Попри всі труднощі, цим бібліотекам удалося частково або повністю відновити діяльність на нових місцях: вони продовжують формувати книжкові фонди, надавати довідкові послуги та – головне – берегти свою ідентичність як культурно-інформаційних осередків рідного регіону.

Окрім суто евакуаційних викликів, працівники з Донеччини, Луганщини та Криму стикаються з проблемою подвійного «розпорошення» колективів. Одні співробітники працюють в Україні й намагаються облаштувати

тимчасове приміщення, інші – виїхали далі за кордон, третіх утримали життєві обставини, і вони залишилися на тимчасово окупованих територіях. Відтак часто бібліотекарі виконують і нетипові завдання: проводять гуманітарну роботу, координують соцмережі, тримають зв'язок із колегами, які лишилися в зоні бойових дій чи окупації, опрацьовують цифрові архіви. Зокрема, наголошується, що навіть у складних обставинах бібліотекарі знаходять можливості розповідати світу правду про події на окупованих територіях, публікувати документальні свідчення військових злочинів, підтримувати людей, які втратили все.

Як свідчить узагальнена інформація з дайджесту, друга хвиля евакуації й «пережитих» втрат не зламала дух цих колективів: вони докладають відчайдушних зусиль, аби зберегти книжковий і культурний спадок своїх регіонів. Чимало з них переміщують фонди в безпечніші регіони України, розгортають тимчасові читальні зали в підвалах, підпорядковуються місцевим військовим адміністраціям або створюють у партнерстві з волонтерськими ініціативами гуманітарні хаби. Ба більше, навіть у стані евакуації ведуть просвітницьку діяльність – онлайн-заняття з української мови, психологічні тренінги, зустрічі з письменниками, історичні лекції. При цьому колективи цих бібліотек міцно згуртовують переселенців з рідних областей, даруючи їм відчуття спільноти, збереження культурних традицій та ланцюжок неперервної пам'яті.

Таким чином, попри повторні евакуації, втрачене майно і «розірвані» колективи, донецькі, луганські та кримські бібліотеки демонструють унікальну стійкість, фактично підтверджуючи непохитність культурного та інформаційного фронту України. Їхні історії переконують, що бібліотеки – це не лише філії з книжками, а насамперед – хранителі спадщини й осередки суспільної солідарності, здатні двічі (і навіть більше разів) відродитися за найскрутніших умов.

Оцінюючи перспективи, можна окреслити три основні сценарії. Перший, оптимістичний, передбачає швидку стабілізацію безпекової ситуації, повернення тимчасово переміщених осіб, відновлення частини зруйнованих приміщень і поступове збільшення фінансування та міжнародних грантів. У такому разі бібліотеки зможуть швидше відновити обсяги фондів і послуг, далі розвивати цифрову інфраструктуру, запроваджувати креативні освітні й культурні формати, тим самим повертаючи й підвищуючи відвідуваність. У другому, помірному сценарії, розбудова триватиме досить повільно, через часткове збереження загроз та обмеженість коштів. Бібліотеки виконуватимуть соціально важливі функції, але суттєва модернізація можлива лише у великих містах або там, де особливо активно працюють міжнародні донори. Нарешті, песимістичний сценарій пов'язаний із затягуванням війни, подальшим скороченням бюджетів і неможливістю повноцінно відновити роботу

бібліотек у багатьох громадах. Він призведе до закриття численних сільських та міських філій, втрати кваліфікованих кадрів і падіння інтересу з боку населення до офлайн-послуг.

Проміжні підсумки свідчать, що, попри труднощі та обмеження воєнного стану, система публічних бібліотек України зберігає свою життєздатність. Значна частина працівників демонструє здатність до адаптації, опановує нові форми взаємодії з громадою (онлайн-зустрічі, соціальні мережі, електронні каталоги, проєктна діяльність). Окрім того, помітно зріс запит на підтримку інформаційної безпеки – наприклад, розвінчування дезінформації, просвітницькі програми з медіаграмотності, організація доступу до офіційних державних онлайн-платформ тощо. Цей вектор може бути подальшим стимулом для розвитку бібліотек як центрів комунікації й просвіти.

Ступінь успішності кожного із сценаріїв залежить від ситуації на фронті, від масштабів внутрішнього та міжнародного фінансування, від готовності місцевих органів влади інвестувати в культуру та освіту. Якщо припустити, що у найближчі роки відбудеться завершення бойових дій і розпочнеться масштабна відбудова країни, то перспективи для бібліотек можуть виявитися значно кращими, ніж ті, що проглядаються тепер. Адже до оновлених і модернізованих публічних закладів, обладнаних комп'ютерами та підключених до мережі Інтернет, повернеться аудиторія молоді, освітян та активістів. Водночас саме бібліотеки можуть надалі залишатися ключовими «зберігачами» культурної пам'яті, фіксуючи свідчення про події війни, зберігаючи безцінні джерела інформації.

Наукова новизна дослідження полягає у розширеному висвітленні ролі публічних бібліотек як осередків культурної пам'яті, простору соціальної взаємодії та документального захисту національної спадщини. Запропоновано практичні підходи до модернізації бібліотечної діяльності, адаптації до умов воєнного стану та інтеграції інноваційних цифрових сервісів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері бібліотечно-інформаційної діяльності, а також для розроблення практичних рекомендацій щодо посилення стійкості бібліотек у кризових умовах. Визначено ключові напрями розвитку бібліотек у контексті інформаційної безпеки, цифровізації фондів та забезпечення комунікаційної підтримки громад у період соціальних потрясінь.

Висновки. Публічні бібліотеки України, навіть у складних реаліях війни, підтверджують свою провідну роль у суспільстві як культурні, інформаційні й освітні осередки. Попри скорочення мережі, зменшення видатків і кадрову «турбулентність», вони активно шукають нові способи підтримувати зв'язок з громадою, надавати життєво важливі послуги та зберігати документовану спадщину. Статистичні показники 2021–2023 рр. свідчать про певну кризову динаміку, однак залишають простір для оптимістичного бачення: якщо

бібліотечна сфера отримає належну підтримку й зможе використати міжнародні й державні ресурси для модернізації, то може стати фундаментом для культурного відродження повоєнної України та гарантією неперервності історичної пам'яті народу. Фінансові витрати публічних бібліотек фактично не зросли в номінальному виразі, що за умов інфляції означає зменшення реальних можливостей бібліотек з оновлення фондів, ремонтів і модернізації. У відповідь на виклики війни бібліотеки взяли на себе додаткову роль щодо підтримки громад, зокрема, збір та оцифрування локальних історичних документів, надання інформаційних послуг ВПО, організація освітніх заходів з медіаграмотності. Такі кадрові виклики, як скорочення штату, відплив працівників, загальне старіння кадрів не перешкоджають тому, що окремі бібліотеки впроваджують інноваційні цифрові сервіси. Прогноз розвитку публічних бібліотек України залежить від військово-політичної ситуації, обсягів державної та міжнародної допомоги, а також здатності самих бібліотек трансформуватися під нові реалії.

Список бібліографічних покликань

1. Бережна К. Формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України. *Молодий вчений*. 2017. №9. С. 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_9_35
2. Бібліотечна Україна в цифрах (2021–2022 рр.) : статистичний зб. / за ред. О. П. Лахно; Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Київ, 2023. URL: <https://profy.nlu.org.ua/file/statistics/2021-2022/2021-2022.pdf>
3. Бурміс І. Публічні бібліотеки об'єднаних територіальних громад Одещини в умовах воєнного стану: особливості діяльності. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 10. С. 70–78. DOI: 10.31866/2616-7654.10.2022.269464
4. Воскобойнікова-Гузева О., Бровкін А. Принципи формування стратегії і управління розвитком інноваційної діяльності бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2003. № 6. С. 5–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2003_6_4
5. Добровольська В., Сидоренко Т. Культурні практики публічних бібліотек півдня України в контексті динаміки соціокультурного поступу регіону. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 3. С. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2019.191782>
6. Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 105–113. DOI: 10.31866/2616-7654.10.2022.269471
7. Новальська Т., Бойчук Н. Публічні бібліотеки як інституції історичної пам'яті українського народу. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. С. 222–232. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307253>
8. Пальчук В. Публічні бібліотеки громад у розвитку стратегічних комунікацій на регіональному рівні. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 52. С. 138–152. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.52.138>
9. Робота публічних бібліотек під час війни : дайджест / упоряд. Т. В. Орлова ; ред. О. М. Трубайчук ; відп. за вип. О. І. Романюк. Київ : Публічна бібліотека ім. Лесі Українки для дорослих м. Києва, 2023. 35 с.

10. Статистика діяльності публічних бібліотек України за 2023 : форма № 6-НК. *Бібліотечному фахівцю*. URL: <https://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=11476>

11. Чумак Є. Трансформація інформаційних ресурсів публічних бібліотек України в сучасних умовах. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 36–48. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269445>

References

1. Berezhna, K. (2017). Formuvannya komfortnoho informatsiino-komunikatsiinoho seredovyscha publichnykh bibliotek Ukrainy [Formation of a comfortable information and communication environment for public libraries in Ukraine]. *Molodyi Vchenyi*, 9, 142-146. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_9_35 [In Ukrainian].

2. Lakhno, O. P. (Ed.). (2023). Bibliotekna Ukraina v tsyfrakh (2021–2022 rr.) [Library Ukraine in numbers (2021–2022)]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <https://profy.nlu.org.ua/file/statistics/2021-2022/2021-2022.pdf> [In Ukrainian].

3. Burmis, I. (2022). Publichni biblioteki obiednanykh terytorialnykh hromad Odeschchyn v umovakh voiennoho stanu: osoblyvosti diialnosti [Public libraries of united territorial communities of Odessa region under martial law: features of activity]. *Ukrainskyi Zhurnal z Bibliotekoznavstva ta Informatsiynykh Nauk*, 10, 70-78. DOI: 10.31866/2616-7654.10.2022.269464 [In Ukrainian].

4. Voskoboinikova-Huzieva, O., & Brovkin, A. (2003). Pryntsypy formuvannya stratehii i upravlinnia rozvytkom innovatsiinoi diialnosti bibliotek [Principles of strategy formation and management of the development of innovative library activities]. *Biblioteknyi Visnyk*, 6, 5-8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2003_6_4 [In Ukrainian].

5. Dobrovolska, V., & Sydorenko, T. (2019). Kulturni praktyky publichnykh bibliotek pivdnia Ukrainy v konteksti dynamiky sotsiokulturnoho postupu rehionu [Cultural practices of public libraries in southern Ukraine in the context of the dynamics of socio-cultural progress of the region]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Kerivnykh Kadriv Kultury i Mystetstv*, 3, 96-101. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2019.191782> [In Ukrainian].

6. Kuznetsova, L. (2022). Publichni biblioteki Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vtraty i vyklyky [Public libraries of Ukraine under martial law: losses and challenges]. *Ukrainskyi Zhurnal z Bibliotekoznavstva ta Informatsiynykh Nauk*, 10, 105-113. DOI: 10.31866/2616-7654.10.2022.269471 [In Ukrainian].

7. Novalska, T., & Boichuk, N. (2024). Publichni biblioteki yak instytutu istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu [Public libraries as institutions of historical memory of the Ukrainian people]. *Ukrainskyi Zhurnal z Bibliotekoznavstva ta Informatsiynykh Nauk*, 13, 222-232. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307253> [In Ukrainian].

8. Palchuk, V. (2019). Publichni biblioteki hromad u rozvytku stratehichnykh komunikatsii na rehionalnomu rivni [Community public libraries in the development of strategic communications at the regional level]. *Naukovi Pratsi Natsionalnoi Biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 52, 138-152. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.52.138> [In Ukrainian].

9. Orlova, T. V. (Comp.). Trubaichuk, O. M., & Romaniuk, O. I. (Eds.). (2023). Robota publichnykh bibliotek pid chas viiny [The work of public libraries during the war]. Kyiv, Ukraine: Publichna biblioteka im. Lesi Ukrainky dla doroslykh m. Kyieva. [In Ukrainian].

10. Statystyka diialnosti publichnykh bibliotek Ukrainy za 2023: forma № 6-NK [Statistics of the activities of public libraries in Ukraine for 2023: form No. 6-NK]. *Biblioteknomu Fakhivtsiu*. Retrieved from <https://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=11476> [In Ukrainian].

11. Chumak, Ye. (2022). Transformatsiia informatsiinykh resursiv publichnykh bibliotek Ukrainy v suchasnykh umovakh [Transformation of information resources of public libraries of Ukraine in modern conditions]. *Ukrainskyi Zhurnal z Bibliotekoznavstva ta Informatsiinykh Nauk*, 10, 36–48. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269445> [In Ukrainian].

Viacheslav Kudlai,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6289-5645>,

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor,

Head of the Department of Information Activity,

Mariupol State University (Kyiv, Ukraine)

PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE AS CENTERS OF CULTURAL MEMORY AND PRESERVATION OF PUBLICATIONS UNDER MILITARY THREATS

The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of official statistics on the activities of public libraries for 2021–2023, to determine the extent of the impact of military threats on their work, and to outline possible scenarios for further development in crisis conditions. **The research methodology** is a comprehensive approach incorporating systemic, analytical-predictive, and comparative methods. The study utilizes the results of a content analysis of official statistics for 2021–2023, published on the "Biblioteknomu Fakhivtsiu" portal, along with an analysis of scholarly publications highlighting the role of libraries in crisis conditions. **The scientific novelty** of the study lies in its expanded examination of public libraries as centers of cultural memory, spaces for social interaction, and institutions for documentary protection of national heritage. The article proposes practical approaches to modernizing library activities, adapting them to wartime conditions, and integrating innovative digital services. The research findings can be applied to improve state policy in the field of library and information activities, as well as to develop practical recommendations for enhancing the resilience of libraries in crisis situations. Key directions for library development are identified in the context of information security, digitalization of collections, and ensuring communication support for communities during periods of social upheaval. **Conclusions.** Despite the challenges of wartime, Ukrainian public libraries demonstrate high adaptability and the ability to fulfill their cultural and educational mission. They are transforming into centers of community support, information security, and social cohesion. With proper state support and a strategic approach, libraries can significantly strengthen their potential as key institutions for preserving historical resources and shaping national identity.

Keywords: public libraries, cultural memory, military threats, innovations, information security, documentary collections, digitalization, Ukraine.

Mariupol State University

6 Preobrazhenska St., 03037, Kyiv, Ukraine

e-mail: v.kudlay@mu.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 18.03.2025 р.